



سرشت فساد

در مراحل ابتدایی تحلیل هر مفهومی نخست باید آن را تعریف کرد. در واکاو ی ریشه‌های تعیین فساد هم اینگونه است، بنابراین فساد یعنی استفاده از قدرت با هدف دستیابی به عایدی خصوصی بدون برخورداری از شرایط کسب این عایدی. به عبارت دیگر فساد، درجه نابرابری توزیع فرصت در یک اقتصاد را منعکس کرده و در نهایت به کاهش اطمینان افراد نسبت به اجرای سالم قراردادها و تضمین حق مالکیت منجر می‌شود. وقتی در جامعه‌ای فساد وجود دارد به این معناست که از مفاد قرارداد های اجتماعی فرصت طلبی شده است؛ خیانت در امانت، اختلاس، رشوه‌خواری، استقرار الیگارش‌ی خانوادگی یا رابطه‌بازی در هر سطح، سوءاستفاده از قدرت و... نمونه‌هایی از فساد اقتصادی به‌شمار می‌روند. هر یک از این گونه‌های فساد که برشمرده شد در قالب رابطه‌ای تعاملی قابل تحلیل هستند. فساد زمانی اتفاق می‌افتد که یکی از طرفین قرارداد اجتماعی در اجرای کامل مفاد این قرارداد و صداقت در رفتار تخطی کرده باشد بنابراین می‌توان گفت در قراردادها یکی از طرفین، هر دو طرف، کارفرما و حتی ناظر یا ناظم قرارداد می‌توانند به فساد آلوده شوند. دودوزگی یا تلاش برای جلب اعتماد یک طرف در عین همین تلاش برای جلب اعتماد رقبای این طرف و خدعه به هر دو طرف یا یکی از طرفین به نفع طرف دیگری از متداول ترین موارد بروز فساد است. از منظر جامعه شناسی اقتصادی، فساد در قالب اتخاذ استراتژی دودوزگی رخ داده است. دودوزگی بیانگر حالتی است که عامل در بیش از یک بازی درگیر است و انتخاب نابهینه او در یک بازی دال بر این است که در بازی اصلی دیگر شرکت دارد و به نفع گروه همسود خود انتخاب بهینه انجام می‌دهد.

ریشه‌های فساد

می‌توان مؤلفه‌های فساد را به‌صورت خیانت و تخلف از اجرای قراردادها، دروغ، بی‌اعتمادی و زیان مشترک طرفین قرارداد در نظر گرفت. کارفرما یا مردم در طراحی لایه‌ای برای نظارت بر کار عوامل دولتی کامیاب نبوده یا آن را نادیده گرفته‌اند. عامل دولتی در هنگام عقد قرارداد نوشته یا نانوشته از نوع کردار خود به مردم اطلاعات درستی نمی‌دهد و مردم از آن ناآگاهند در نتیجه معضل انتخاب نامناسب رخ می‌دهد اما این روند نشان می‌دهد که رابطه مبتنی بر فساد یک یا دو طرف قرارداد چندبار تکرار می‌شود و سابقه عهدشکنی و خدعه مورد عنایت واقع نمی‌شود؛ بنابراین عنصری در ماجرای فساد وجود دارد که موجب‌ت تمکین یک طرف قرارداد نسبت به طرف دیگر را فراهم می‌آورد.

باید این نکته را مد نظر قرار داد که روابط فاسد یا بروز فساد در دو سطح رخ می‌دهد و در هر دو سطح منابع ملی غارت می‌شود؛ یک سطح بازی تودرتویی است که دو کارفرمای مستقیم یا اصلی و غیرمستقیم دارد؛ مردم یک کشور یا منطقه و نمایندگان یا مقامات آنها. کارگزار این بازی نیز فرد یا سازمانی است که به‌صورت مستقیم تحت نظارت کارفرمای اصلی یا به‌صورت انتصابی توسط کارفرمای فرعی که خود کارگزار (وکیل) مردم است، انتخاب می‌شود و مردم حق کنترل منابع را به‌صورت دوره‌ای به ایشان داده‌اند. شناسایی فساد در این سطح، بر اساس بروز مستمر نابهینگی منافع کارفرمایان یا شهروندان است که در قالب ارقام هنگفت رخ می‌دهد. اگر مقابله با فساد در این سطح به صرف کارگزاران محدود شود، احتمال دارد که عزم مقابله با فساد جدی نباشد و کارفرمایان فرعی (مقامات بالادست کارگزار) با مجازات کارگزار از خود رفع اتهام کنند یا برای خود مصونیتی ایجاد کنند؛ یا تقسیم قلمروی جدیدی در عرصه قدرت شکل می‌گیرد و گروهی که بتازگی چیره شده و مشغول پاکسازی کارگزار فاسد گروه پیشین است تا کارگزار خود را بر مسند نشاندن یا هدف جلوگیری از اعتراضات اجتماعی دنبال می‌شود. مقابله جدی با فساد در این سطح، نیازمند شفافیت در روال حقوقی- قضایی، دادگاه‌های علنی برای کارگزاران فاسد و امکان آزاد مطالعه پرونده آنها برای شناخت ریشه‌های فساد در سطح بالا به همراه لایه‌هایی از پایش مستمر توسط سازمان‌های مردمی یا نمایندگان مردم است.

نوع دیگری از فساد هم در قالب رشوه یا درخواست‌های غیرقانونی مانند شیرینی یا پول چایی در سطح روابط بین مقامات و مردم وجود دارد که براساس باور عمومی به وابستگی دریافت خدمات دولتی یا عمومی به پرداخت رشوه یا شیرینی، رفتاری خودتقویت‌کننده است و برای مقابله با آن باید در کنار نظارت مستمر مقامات در قالب لایه‌های نظارتی مستقل و پاسخگو به مردم، برخوردی قاطع با دریافت‌کنندگان رشوه صورت پذیرد تا باور نیاز به پرداخت رشوه در بلندمدت رفع شود. از منظر تحلیلی وجود فساد و استمرار آن، نشانگر جریان‌ی مستمر است که در آن افراد جامعه خواه عامل دولتی و خواه کارفرما گرفتار در فساد، مانده‌اند و این تعادل فساد طی زمان به یک فرهنگ تبدیل شده است، بنابراین عامل فساد انتظار رشوه دارد و مردم نیز بر این باورند که بدون رشوه کاری پیش نمی‌رود و از قبل خود را برای پرداخت رشوه آماده می‌کنند!

در بازی‌های هماهنگ و مستمر برای فساد؛ بازی گذشته به هدایت بازی آتی گرایش دارد. به این ترتیب ساختار انگیزشی و اطلاعات دریافتی از کارایی اجرا در میزان پایبندی بازیگران مختلف به قواعد، نقش بسیار تعیین کننده‌ای دارد؛ بویژه در سطح تحلیل توسعه‌ی می‌توان چنین انگاره‌ای را در قالب التزام دولت به تعریف لایه‌های نظارتی مختلف و مستقل برای عامل دولتی در نظر گرفت تا علاوه بر سهولت کشف و مجازات تخلف، پایبندی او به قواعد را محتمل تر کند. به‌عنوان نمونه، صرف اتکا به سیستم انتخابات از چنین کارایی برخوردار نیست. انتخابات در بهترین حالت تنها ترجیحات جامعه را به تصویر می‌کشد و از این روی خطای سیستم در مرحله اجرا هنوز امکان بروز دارد. در عوض نهادها و سازمان های نظارتی چندلایه و مستقل هستند که امکان کنترل و کاهش خطا یا فساد را به حداقل می‌رسانند.

یادداشت



رضا میچزاده
پژوهشگر اقتصاد
سیاسی توسعه

اکبر ترکان در گفت‌وگو با «ایران» از شیوه‌های مبارزه با فساد می‌گوید

آنهايي که رانت می‌کارند فساد می‌چینند

سپیده پیری

خبرنگار

هر روز خبری و هر روز عددی. اخبار تکراری است، اما اعداد مردم را دچار سرگیجه‌های شدید اقتصادی می‌کند. مسئولان از مبارزه و مقابله و شفافیت می‌گویند و مردم در پی نتیجه دادگاه‌ها هستند. از فساد ی سخن می‌گوییم که اگر ریشه‌بوندان خود می‌آید اما رشد و کارایی اقتصادی، توزیع صحیح در آمد، تخصیص عادلانه منابع و هر آنچه اقتصاد سلامت به آن نیاز دارد، با خود می‌برد. اکبر ترکان، مشاور عالی پیشین حسن روحانی، معتقد است، مردم مدتی است از مبارزه با فساد ناامید شده‌اند و برای بازگشت اعتماد عمومی چاره‌ای جز شفافیت در اعمال مجازات خطایان وجود ندارد. این مدیر آشنا در حوزه اقتصاد و سیاست ابزارهای کنترلی و بازرسی مبتنی بر نظم و انضباط را بر روش‌های متکی به باورهای مذهبی اولی می‌داند و از دولت می‌خواهد به این سو تغییر مسیر بدهد.

■ چرا مبارزه با فساد مهم است و در شرایط کنونی ضرورت آن احساس می‌شود؟

به کمک موضوعات و رویدادهای دوران گذشته می‌توان موضوع فساد را تبیین کرد و به نتیجه‌ای در ارتباط با آن رسید. در دوران جنگ تحمیلی ارزاق عمومی مردم با استفاده از کوبن تأمین می‌شد. من در آن زمان در نقش استاندار با همان کوبن امرار معاش می‌کردم و منزل افراد دیگر به‌طور مرتب کنترل می‌شد که مبدا اجناس غیر کوبنی وارد زندگی‌شان شود. زندگی کوبنی در جریان بود و با توجه به آن شرایط مردم از زندگی راضی بودند. اما ده داد؛ اما اگر وضعیت به‌گونه دیگری پیش می‌رفت مانند زندگی اشرافی

به قوه قضائیه مقابله با فساد جان‌گرفته است و نقطه امیدواری اینجاست مقاماتی که مرتکب فساد درون سیستم شده‌اند، در حال شناسایی هستند و من از این موضوع که آقای رئیسی در برخورد با فساد جدی هستند بسیار خوشنودم. ایشان مبارزه با فساد را از لایه‌های بالای قوه قضائیه آغاز کردند. با این شیوه می‌توان تا حدودی جلوی رانت خواری را گرفت. هر چند که در حال حاضر فساد بسیار گسترده شده و در هر سه قوه رخنه کرده است. باید در هر قوه فردی مانند آقای رئیسی حضور داشته باشد که با فساد برخورد کند. یک نمونه بارز مبارزه با فساد قوهای می‌تواند از مجلس شورای اسلامی آغاز شود. ضرورت دارد تا بر چگونگی مال اندوزی نمایندگان مجلس نظارت شود. نماینده‌ای که تا پیش از این یک معلم ساده بوده اگر چهار سال به ثروت برسد و سطح زندگی‌اش تغییر کند. نباید به افراد اجازه داد که از پول ملت برای خود استفاده کنند چرا که مدافع اصلی این انقلاب مردم و ملت بودند و نباید آنها را لاسرد کرد. باید کشور را از این خطر جدی نجات داد.

■ شما به عملکرد آقای رئیسی در مبارزه با فساد اشاره کردید. آیا برگزاری دادگاه‌های

در چند وقت اخیر و با ورود آقای رئیسی

همزمان برای مفاسد اقتصادی از بعد پیگیری و نظارت عمومی می‌تواند مفید باشد؟

بله اما نکته اینجاست که درحال حاضر مدتی است که مردم از مبارزه با فساد ناامید شده‌اند. برای مثال به تخلف بانک سرمایه اشاره می‌کنم که به‌عنوان یک بانک درجه ۳ پس از بررسی و واکاو ی ۴۰۰ متخلف مالی داشت حالا اگر همین روند درباره بانک‌های درجه یک اجرا شود حتماً تعداد افراد متخلف بیشتری مشخص می‌شود. کارکرد این قبیل دادگاه‌ها این است که مردم

مشاهده می‌کنند که بستگان درجه یک مقامات هم دستگیر و مجازات می‌شوند تا ریا ل آخر را می‌شود از آنها پس گرفت. باید این افراد را تحت فشار گذاشت و با روش‌های هوشمندانه آنها را مجاب کرد تا پول‌هایی را که از کشور خارج کرده‌اند، بازگردانند بنابراین باید روند برگزاری دادگاه‌ها ادامه یابد تا اعتماد عمومی بتدریج ترمیم شود. دستگاه قضا باید رفتاری را که در مورد بانک سرمایه داشت به بانک‌های دیگر تعمیم دهد. فساد ی که در بانک سرمایه پیش آمد، خسارت‌های قابل توجهی را به معلمان و سپرده‌گذاران تحمیل کرد اما در نهایت دولت مجبور شد این خسارت را از بیت‌المالی که حق همه مردم است جبران کند. به بستگان

یکی از مقامات تراز اول کشور به‌صورت نابجا و با اعتبارسنجی ۱۰۰ میلیارد تومان تسهیلات داده شده است. عموماً وثیقه‌هایی که در مقابل این تسهیلات گرفته می‌شوند، قلابی هستند و برآورد قیمت‌ها اصولاً بیشتر از رقم واقعی است و در نهایت بانک نمی‌تواند وثیقه را ضبط کند.

■ برگزاری این دادگاه‌ها نوعی برخورد با‌صورت مساله است یا می‌توان نسبت به ریشه کن شدن زمینه و بستر فساد هم امیدوار بود؟

عده‌ای از متخلفان ترسی از ارتکاب ندارند و به فعالیت‌های فساد زای خود ادامه می‌دهند چراکه معتقدند عده‌ای از مرتکب شوندگان مجازات نمی‌شوند. این یعنی مجازات‌ها باید دقیق و بموقع باشد تا افراد وقیحانه و گستاخانه مرتکب فساد نشوند. نکته قابل توجه در بحث مبارزه با فساد این است که چرا در کشورهای غربی با آنکه گزینش موجود در سیستم اداره‌های ایران را اعمال نمی‌کنند و مبانی اعتقادی را نمی‌سنجند اما تخلفی اتفاق نمی‌افتد اما در کشور ما با بررسی تمام این موارد و طی کردن کلی مراحل گزینشی، فرد وارد سیستم می‌شود و پس از آن هم مرتکب فساد خواهد شد.

■ یعنی باورهای مذهبی کارکرد بازدارنده خود را از دست داده است؟

این باره نیز شاهد پدیده جالبی هستیم. اصناف دانمارک نقش بسیار مهمی در کمک به دولت در اجرای سیاست‌های ضدفساد بویژه در بازارهای خارجی ایفا می‌کنند. اصناف در دانمارک نه تنها باید دوره‌های آموزشی و حقوقی در حوزه چگونگی مبارزه با فساد و رشوه‌خواری در بازار را بگذرانند بلکه باید خود با توجه به صنفی که در آن فعال هستند پس از گذراندن دوره آموزشی مربوطه، به ارائه راهنما و دستورالعمل برای مقابله با این مقولات پرداخته و نظارت کافی بر اجرای آن داشته باشند. همچنین اصناف موظف هستند به محض مشاهده هرگونه

شده است که کارویژه آن نه تنها افزایش شفافیت امور بخش خصوصی برای همه بویژه شهروندان است که راهنمای بسیار خوبی در شناسایی فساد و رشوه‌خواری و روش‌های مدیریت در راستای از بین بردن فساد و کاهش خطر بروز آن است. علاوه بر این، یک آژانس ضد رشوه فراملی را تحت نظارت وزارت امور خارجه برای مقابله با رشوه، اختلاس و کلاهبرداری ایجاد کرده است تا اهتمام و جدیت خود را نه تنها در مقابله با فساد در سطح ملی که در سطح فراملی نیز اثبات کند.

اصناف؛ نیروهایی در برابر فساد

در سال‌های اخیر، توجه جامعه بین‌الملل به تأثیرات منفی فساد روی رشد اقتصادی و جامعه افزایش چشمگیری داشته است. بسیاری از توافقات و پیشنهادهای ارائه شده از سوی کشورهای مختلف نیازمند تقویت قانونگذاری در این زمینه و سخت‌گیری‌های بیشتر قانونی در برابر متخلفان است اما در کشور دانمارک در



ارشد شکل داده است. این نهاد بر کار همه کارکنان دولت به جز قضات نظارت دارد. همچنین دانمارک، تأکید بسیار زیادی بر از بین بردن فساد در بخش خصوصی دارد. به همین منظور وب‌سایتی توسط دولت دانمارک طراحی

و رشوه‌خواری و فساد ریشه‌ای عمیق در فرهنگ و هنجارهای کشور دانمارک دارد. ■ ایجاد آژانس ضد رشوه فراملی در راستای مبارزه با فساد، دولت دانمارک یک نهاد ضدفساد را متشکل از ۷ وکیل، ۵ کارمند، یک مدیر دفتر و یک دستیار

ضدفساد نیست بلکه وجود یک سیستم قضایی کارآمد و مستقل نیز که هم بر مقامات دولتی و هم بر بخش خصوصی نظارت می‌کند، تأثیر بسیار زیادی دارد. همچنین باید این نکته را نیز اذعان کرد که عدم مدارا و تساهل با پرداخت رشوه

در گزارش سازمان بین‌المللی و غیرانتفاعی شفافیت مطرح شد

ابزارهای جهانی مقابله با فساد

زهرآ تدین

مترجم

سازمان بین‌المللی و غیرانتفاعی شفافیت، راهکارهای مقابله با فساد را در سه اصل عنوان کرده است.

- ایجاد مشارکت
- پیشرفت قدم به قدم
- مبارزه آرام و بدون خشونت

بر اساس مطالعه و پژوهشی که توسط این سازمان انجام شده است، تجارب کشورهای مختلف نشان می‌دهد که فساد را با مشارکت دولت و سازمان‌های دولتی، نهاد‌های اقتصادی و جامعه مدنی می‌توان به مرور زمان و با پیشرده و توسعه استانداردهای جامعه شفاف و سالم از بین برد. همچنین نمی‌توان فساد را یک شبه و با یک حرکت از